

تأثیر اجرای برنامه ترخیص مدون برای مادران بر میزان شاخصهای رشد و تکامل نوزادان کم وزن

افسانه ارزانی^{۱*}، سیما محمدخان کرمانشاهی^۲، یداله زاهدپاشا^۳

۱- کارشناس ارشد آموزش پرستاری دانشگاه تربیت مدرس ۲- عضو هیأت علمی گروه پرستاری دانشگاه تربیت مدرس

۳- دانشیار گروه کودکان و نوزادان دانشگاه علوم پزشکی بابل

سابقه و هدف: نوزادان کم وزن مستعد ابتلا به بیماریها، عفونت ها و اختلالات رشد و نمو بوده و اکثریت آنها نیاز به مراقبتهای ویژه دارند. این مطالعه با هدف تعیین تأثیر برنامه ترخیص مدون برای مادران بر میزان شاخصهای رشد و تکامل نوزادان کم وزن انجام گرفته است.

مواد و روشها: در این مطالعه نیمه تجربی، ۵۵ نوزاد کم وزن بستری در بخش نوزادان بیمارستان کودکان امیرکلا (بابل) و مادران آنها با روش تخصیص تصادفی در دو گروه آزمون (۲۶ نفر) و شاهد (۲۹ نفر) قرار گرفتند. اطلاعات مورد نیاز با استفاده از پرسشنامه ای که شامل مشخصات دموگرافیک والدین و اطلاعات مربوط به وضعیت سلامت نوزاد، شاخصهای رشد (وزن، قد، دورسر) و تکاملی (رفلکسها) بوده است جمع آوری گردید. برنامه ترخیص در گروه آزمون با توجه به نیازهای آموزشی مادر در مراقبت از شیرخوار اجرا شد. گروه شاهد از روند جاری مراقبت بخش برخوردار بودند. شیرخواران پس از ترخیص، ماهانه یکبار تا سه ماه جهت کنترل شاخص های رشد و تکامل مراجعه می کردند. جهت مقایسه شاخصهای رشد در دو گروه از آزمونهای آنالیز واریانس در اندازه گیریهای مکرر و برای بررسی رفلکسها از آزمون من ویتنی استفاده شد و $p < 0.05$ معنی دار تلقی گردید.

یافته ها: شاخصهای رشد قد، وزن، دورسر به هنگام ترخیص و در طول سه ماه، در چهار بار اندازه گیری در دو گروه تفاوت معنی داری را نشان داد ($p < 0.001$). رفلکس های ابتدایی شیرخوار (مورو، مکیدن، گرفتن) به هنگام ترخیص و در طول سه ماه در دو گروه اختلاف معنی داری را نشان نداد لیکن میانگین امتیازات در گروه مداخله از روند بهتری برخوردار بوده و از نظر بالینی بین دو گروه اختلاف دیده می شد.

نتیجه گیری: بکارگیری برنامه ترخیص در تداوم مراقبتها و کنترل روند طبیعی رشد و تکامل تأثیر مثبتی خواهد داشت، علاوه بر این بررسیهای دوره ای و متناوب، پیگیری رشد و تکامل و رها نکردن شیرخواران پس از ترخیص، در نوزادان کم وزن بسیار ضروری و مهم می باشد زیرا این شیرخواران مستعد تأخیر تکاملی، عقب ماندگیهای ذهنی و مشکلات گفتاری و عوارض کم وزنی می باشند.

واژه های کلیدی: برنامه ترخیص، شاخصهای رشد و تکامل، نوزادان کم وزن.

می دهند و یکی از عوامل عمده مرگ و میر نوزادان، کم وزنی آنها می باشد (۲) به طوریکه حدود تا ۸۰٪ مرگ و میر نوزادان، در نوزادان کم وزن و نارس رخ می دهد علاوه بر این آن دسته از نوزادان کم وزنی که زنده می مانند بیشتر در معرض مشکلاتی از قبیل:

از شاخص های مهم توسعه در هر کشوری، ارتقا سطح بهداشتی در آن جامعه می باشد و از پارامتر های مهم که نشانگر توسعه بهداشتی است کاهش مرگ و میر کودکان زیر یکسال است (۱). در این بین ۵۰٪ موارد مرگ و میر کودکان را نوزادان تشکیل

معلولیت‌های شدید، عقب ماندگی‌های ذهنی، فلج مغزی، صرع و کاهش بینایی و شنوایی قرار می‌گیرند(۱).

در آمریکا سالانه ۲۵۰۰۰۰ نوزاد نارس و کم وزن به دنیا می‌آید و این میزان حدود ۸/۵٪ از تولد نوزادان را شامل می‌شود و این رقم همچنان در حال افزایش است(۳). طبق بررسی‌های انجام شده در شهرستان بابل در سال ۱۳۷۹ میزان کم وزنی نوزادان حدود ۷/۷٪ گزارش شده است(۴) و ۳۲٪ نوزادان بستری در بخش نوزادان بیمارستان امیرکلاهی بابل را نوزادان کم وزن تشکیل می‌دهند(۵). نوزادان کم وزن و نارس گروه در معرض خطر جامعه هستند و مشکلات جسمانی، روحی و روانی زیادی را نسبت به نوزادان طبیعی تجربه می‌کنند و با توجه به مشخصات فیزیولوژیکی خود نیاز به مراقبت‌های اصولی برای ادامه حیات و کسب روند رشد و نمو طبیعی دارند(۶) و این مراقبت‌ها باید پس از ترخیص تداوم یابد(۲).

امروزه با پیشرفت تکنولوژی میزان مرگ و میر این نوزادان کاهش یافته است(۷) متأسفانه کاهش مرگ و میر این نوزادان با کاهش عوارض کم وزنی همراه نبوده است بلکه برعکس، جمعیت کودکان مبتلا به فلج مغزی و معلولیت‌های شدید افزایش یافته است و بار اقتصادی اجتماعی، عاطفی سنگینی را بر دوش خانواده‌ها، جامعه و سیستم مراقبتی و بهداشتی به جا گذاشته است. در راستای نیاز به کاهش مرگ و میر نوزادان نیاز به کاهش معلولیت‌ها و عوارض کم وزنی نیز باید مد نظر باشد(۸). همچنین پیشرفت تکنولوژی و تجهیزات مدرن پزشکی موجب شده که طول مدت بستری این نوزادان در بیمارستان‌ها کاهش یابد و ترخیص نوزادان زودتر از گذشته انجام شود ترخیص زودهنگام اضطراب و نگرانی زیادی را برای والدین(به ویژه مادر) و پرسنل مراقبتی به همراه دارد(۹) زیرا امروزه والدین مجبور هستند مراقبت‌های پیچیده تر را خودشان در منزل انجام دهند. در همین راستا توجه و شناخت و بررسی خانواده و دسترسی به آنها به خصوص مادر که اولین مراقبت دهنده نوزاد می‌باشد لازم و ضروری است(۱۰) و آموزش نکات مراقبتی و چگونگی برقراری ارتباط با نوزاد را باید به مادر آموخت و او را جهت ترخیص نوزاد آماده کرد.

علیرغم اهمیت فراوان تداوم مراقبت‌ها از این نوزادان، اغلب مشاهده شده که ترخیص این نوزادان بدون بررسی نیازهای کودک

و خانواده انجام می‌گیرد و برنامه‌ای منسجم و اصولی جهت تداوم مراقبت‌ها از بیمارستان به منزل وجود ندارد (پروتکل مراقبتی خاص) و بسیاری از نکات ضروری و درمانی به علت فراموشی یا حجم کاری زیاد پرستاران به والدین گفته نمی‌شود و یا صرفاً در لحظات آخر ترخیص بدون بررسی سیستم خانواده بیان می‌شود که بالطبع از تداوم کافی برخوردار نمی‌باشد. به نظر می‌رسد باید تجدید نظر اصولی در مفهوم ترخیص این نوزادان صورت پذیرد. تحقیقاتی که تاکنون در این زمینه انجام شده بیشتر در ارتباط با آموزش تغذیه با شیر مادر و تأثیر آن بر وزن گیری شیرخوار بوده است و بر تداوم مراقبت‌ها و ارجاع و پیگیری از این نوزادان تأکیدی نشده است. لذا ما بر آن شدیم تا برنامه‌ای منظم را بر اساس نیاز مادر که اولین مراقبت دهنده از شیرخوار می‌باشد را طراحی نماییم و تأثیر آنرا بر شاخصهای رشد و تکامل نوزادان کم وزن مورد بررسی قرار دهیم.

مواد و روشها

این مطالعه یک پژوهش نیمه تجربی است که با هدف تعیین تأثیر اجرای برنامه ترخیص مدون برای مادران بر میزان شاخصهای رشد و تکامل نوزادان کم وزن در بیمارستان کودکان امیرکلا انجام شد. در ابتدا ۶۰ نوزاد کم وزن (با توجه به ویژگی‌های واحد پژوهش و تعداد کم نمونه‌های در دسترس و بر اساس مطالعه مقدماتی انجام شده در این مرکز و محدودیت زمانی مطالعه و با عنایت به قضیه حد مرکزی، تعداد نمونه در هر گروه ۳۰ نوزاد) انتخاب شد ولی بدلیل ریزش نمونه‌ها نهایتاً ۵۵ نوزاد کم وزن بستری در بخش نوزادان و مادران آنها با توجه به مشخصات واحد پژوهش به روش نمونه گیری در دسترس انتخاب و با روش تخصیص تصادفی در دو گروه آزمون (۲۶ نوزاد) و شاهد (۲۹ نوزاد) قرار گرفتند.

پس از جلب همکاری مادران جهت شرکت در مطالعه، پرسشنامه اطلاعات دموگرافیک والدین و اطلاعات کلی نوزاد از طریق مصاحبه با مادر و مراجعه به پرونده تکمیل گردید و سپس نمونه‌ها در دو گروه از لحاظ متغیرهای مخدوش کننده سن بستری، جنس، سن جنینی، علت بستری، وزن هنگام تولد، رتبه تولد، نوع زایمان مادر، سن، میزان تحصیلات و شغل والدین، درآمد خانواده، محل سکونت، نوع تغذیه کاملاً همسان شدند. برنامه ترخیص (که

شامل: ارزیابی سیستم مددجو، پیش بینی ادامه خدماتی مانند: آموزش، ارجاع، پیگیری و ارزشیابی می باشد) در گروه آزمون اجرا شد بدین صورت که ابتدا به منظور بررسی و شناخت مادر و نوزاد و تعیین نیازهای آموزشی مادران از پرسشنامه سنجش آگاهی و آگاهی از عملکرد مادران استفاده شد، زیرا تعیین نیازهای مددجو بهترین روش برای آموزش مطالب مورد نیاز می باشد. همچنین انجام یک بررسی موثر، به رفع نیازهای آموزشی کمک کرده و اهداف آموزشی را برای ما مشخص می کند (۱۱). سپس برنامه مراقبتی نوزاد کم وزن در ۵ جلسه آموزشی (مدت هر جلسه ۴۵ دقیقه) در اتاق شیر مادران از طریق آموزش مستقیم و چهره به چهره برای مادران بیان شد و نکات مراقبتی به صورت تئوری و عملی ارائه شد. هدف این بود که مادر در طول مدت بستری نوزاد با نحوه مراقبت و چگونگی پاسخگویی به نیازهای کودکش آشنا شود به همین دلیل در شروع هر جلسه آموزشی از مادر خواسته می شد که مراقبت‌های فرا گرفته را بیان کند و مهارت‌ها را در حضور پژوهشگر انجام دهد تا نقاط ابهام احتمالی برطرف گردد.

محتوی آموزشی در زمینه خصوصیات و ویژگیهای نوزادان کم وزن، علت بستری شیرخوار، حفظ دمای بدن و کنترل آن، نحوه تغذیه با شیر مادر، پیشگیری از عفونت، مراقبت از پوست، حمام دادن، علائم هشداردهنده بیماریها، نحوه دادن دارو به شیرخوار، مراقبت از بندناف، واکسیناسیون، ارجاع و پیگیری بود. به منظور تسهیل در درک مطالب بیان شده از وسایل کمک آموزشی از قبیل: اورهد، فیلم آموزشی کوتاه در ارتباط با نحوه تغذیه با شیر مادر، تصاویر، سرنگ، دماسنج (ترمومتر)، کارتهای کوچکی که بعضی از مطالب ضروری جهت تأکید بیشتر بر روی آن نوشته شده، استفاده گردید. پس از ترخیص نوزادان، برحسب ضرورت و به منظور بررسی عملکرد مادران یک جلسه بازدید منزل ترجیحاً در روزهای اول پس از ترخیص انجام می شد، سپس ماهانه شیرخواران از نظر شاخصهای رشد و تکامل تا سه ماه بررسی شدند. (لازم به ذکر می باشد که در طول مدت مطالعه پژوهشگر در دسترس نمونه ها بوده و مادران نیز در صورت نیاز می توانستند تماس تلفنی و یا حضوری داشته باشند و همچنین پژوهشگر نیز ماهانه حداقل یک یا دو مرتبه با واحدهای پژوهش تماس می گرفت و در صورت نیاز به راهنمایی، با مادران

صحبت می شد و موارد مراقبتی مجدداً توضیح داده می شد و ماهانه نیز در هر بار مراجعه مادران موارد مراقبتی یادآوری و توضیح داده می شد). بهنگام ترخیص به مادران در گروه مداخله، برگه خلاصه ترخیص، برگه ارجاع، برگه راهنمای دارویی داده می شد و در ارتباط با هر قسمت توضیحات لازم داده می شد. گروه شاهد مراقبت‌های معمول بخش نوزادان را دریافت می کردند و به هنگام ترخیص کارت مراجعه بعدی و برگه خلاصه ترخیص به مادران داده می شد. هنگام ترخیص، یک، دو و سه ماهگی شاخصهای رشد و تکامل (رفلکس ها) شیرخواران بررسی و در جداول مربوطه ثبت می شد. در انتها پس از جمع آوری اطلاعات نهایی پژوهش (سه ماه پیگیری پس از انجام مداخله)، جهت دستیابی به اهداف پژوهش، داده ها با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت و ($p < 0.05$) معنی دار تلقی گردید. جهت مقایسه داده ها در دو گروه از آزمونهای آنالیز واریانس در اندازه گیریهای مکرر برای بررسی شاخص های رشد (قد، وزن، دور سر) و در ارتباط با بررسی رفلکسها از آزمون آماری من ویتنی استفاده شد.

یافته ها

در این مطالعه اکثریت مادران در دو گروه در محدوده سنی ۳۰-۲۵ سال، تحصیلات زیر دیپلم و خانه دار بودند، اغلب مادران زایمان به روش سزارین داشتند و سابقه آموزش قبلی در زمینه مراقبت از نوزاد نداشتند. بیشتر شیرخواران فرزند اول خانواده بودند و متوسط سن زمان بستری آنها، ۳-۴ روز و وزن نوزادان به هنگام بستری در گروه آزمون ($365/64 \pm 194/07$) و در گروه شاهد ($374/09 \pm 201/37$) گرم بوده است.

تجزیه و تحلیل اطلاعات نشان میدهد که میانگین وزن در ماه دوم در گروه آزمون ($4571/15 \pm 864/42$) و در گروه شاهد ($4310/34 \pm 671/66$) و در ماه سوم در گروه آزمون برابر با ($5617/30 \pm 872/11$) و در گروه شاهد برابر با ($5175/86 \pm 737/59$) می باشد که نشان دهنده میزان تفاوت وزن در دو گروه می باشد بطوریکه میانگین وزن در گروه آزمون بیشتر از گروه شاهد می باشد ($p = 0.000$). میانگین قد در ماه دوم در گروه آزمون ($54/07 \pm 2/92$) و در گروه شاهد ($53/79 \pm 3/10$) و در ماه سوم در گروه آزمون

($p=0/000$). مظاهری نیز به نتایج مشابهی در تحقیق خود دست یافت، به اینصورت که آموزش تغذیه به مادران نوزادان کم وزن بر روی اضافه وزن این کودکان در طول دوران نوزادی مؤثر بوده و منجر به افزایش وزن مطلوبتری در این شیرخواران می گردد (۱۲). در همین راستا Bhandari و همکاران در مطالعه خود (اجرای برنامه آموزشی به مادران نوزادان کم وزن و تأثیر آن بر قد شیرخواران)، تفاوت چندانی را در قد دو گروه (نوزادان نارس) در سن ۳ و ۶ ماهگی مشاهده نکردند (۱۳). فرضیه دیگر پژوهش مبنی بر اینکه اجرای برنامه ترخیص تکامل را در گروه مداخله نسبت به گروه شاهد بهبود می دهد، آزمون آماری من ویتنی اختلاف معنی داری را از نظر آماری نشان نداد. Lucas در مطالعه خود در استرالیا در ارتباط با بررسی رفتارهای تکاملی شیرخواران در سنین ۹ و ۱۸ ماهگی به نتایجی مشابه این تحقیق دست یافت (۱۴). Westrup و همکاران نیز در تحقیقی تجربی (سودان) به بررسی تأثیر برنامه مراقبتی تکاملی ویژه نوزادان نارس و کم وزن بر وضعیت رفتاری، هوشی، حرکتی (تکاملی) این کودکان در سن قبل از مدرسه پرداختند و به نتایج مشابه این مطالعه دست یافتند (۱۵).

Melnyk و همکارانش برنامه مداخله ای آموزشی و رفتاری^۱ را برای مادران نوزادان کم وزن و نارس انجام دادند نتایج مطالعات آنها حاکی از آن بود که شیرخوارانی که مادران آنها برنامه توانمند سازی والدین را دریافت می کردند امتیاز تکامل شناختی کودکان آنها با استفاده از معیار تکامل شناختی بیلی^۲ در سن سه ماهگی بیش از گروه کنترل بود و این تفاوت در سن ۶ ماهگی چشمگیرتر بود (۳). مطالعه دیگری که توسط McCormic و همکارانش انجام شد نشان داد که مداخلات آموزشی زود هنگام و ملاقات در منزل از زمان ترخیص تا سن سه سالگی تصحیح شده بر تکامل شناختی، رفتاری و وضعیت سلامتی این شیرخواران (با وزن کم زمان تولد) تأثیر مثبتی دارد (۱۶).

Walker و همکاران او نیز با اجرای مداخلات مراقبتی و حمایت های روانی و اجتماعی شامل: اجرای برنامه های منظم آموزشی، ملاقات در منزل، پیگیری وضعیت سلامتی این کودکان و

($58/38 \pm 2/45$) و در گروه شاهد ($57/41 \pm 2/82$) می باشد ($p=0/000$). با توجه به جدول ۱، میانگین دور سر در دو گروه تفاوت چندانی را نشان نمی دهد. در مجموع شاخص های رشد (وزن، قد، دورسر) شیرخواران در دو گروه با استفاده از آزمون آنالیز واریانس در اندازه گیریهای مکرر با ($p=0/000$) اختلاف معنی داری را در دو گروه نشان داد که می تواند نشان دهنده تأثیر برنامه ترخیص بر شاخص های رشد شیرخواران باشد.

جدول ۱. توزیع واحدهای پژوهش برحسب میانگین دورسر در

۴ بار اندازه گیری بعد از انجام مداخله در دو گروه

دور سر	میانگین $\pm$ انحراف معیار
ترخیص	
آزمون	$30/88 \pm 1/85$
شاهد	$31/58 \pm 1/63$
ماه اول	
آزمون	$34/23 \pm 1/62$
شاهد	$35/05 \pm 1/60$
ماه دوم	
آزمون	$36/96 \pm 1/47$
شاهد	$37/20 \pm 1/35$
ماه سوم	
آزمون	$36/96 \pm 1/48$
شاهد	$38/84 \pm 1/57$

$p=0/000$

در مورد شاخصهای تکاملی مورد بررسی در این مطالعه شامل رفلکس های ابتدایی شیرخواران (مورو، گرفتن، مکیدن) نیز در دو گروه با استفاده از آزمون من ویتنی بهنگام ترخیص و در ماه اول، دوم و سوم با ($p>0/05$) اختلاف معنی داری مشاهده نشد اگرچه میانگین رتبه ها در گروه آزمون با توجه به زمان ناپدید شدن رفلکسها بیش از گروه شاهد می باشد.

بحث و نتیجه گیری

مطالعه ما نشان داد که اجرای برنامه ترخیص باعث افزایش

شاخص های رشد (وزن، قد، دور سر) نوزادان کم وزن می شود

1. Creating Opportunity for Parents Empowerment (COPE)
2. Mental Development Index Baley scale (MDI)

حمایت از والدین، به نتایج مثبتی در راستای ارتقاء رشد شناختی و هوشی این شیرخواران دست یافتند (۱۷). تحقیقات دیگران در این راستا حاکی از این می باشد که اجرای چنین برنامه های مداخله ای بر تعاملات مادر و شیرخوار می افزاید (۱۸) و مادران شرکت کننده در این برنامه ها اعتماد به نفس و رضایت بیشتری را در ایفای نقش مادری خود گزارش می کردند (۱۹).

در پژوهش حاضر، اگرچه از نظر آماری تفاوت معنی داری در دو گروه از نظر تکامل رفلکسها مشاهده نشد لیکن پیگیری تکاملی و رها نکردن شیرخواران پس از ترخیص بسیار با ارزش می باشد (پایش تکامل در عمل به خودی خود یک مداخله محسوب می شود) (۲۰) زیرا این نوزادان مستعد تأخیر تکاملی، عقب ماندگی های ذهنی و مشکلات گفتاری و عوارض کم وزنی می باشند.

جهت دستیابی به بررسی دقیقتر پیشنهاد می شود این پژوهش با تعداد نمونه بیشتر و مدت زمان طولانی تر (در سنین بالاتری) در کودکان با وزن کم زمان تولد انجام پذیرد.

همچنین توصیه می شود برنامه های آموزشی و مراقبتی برای مادران نوزادان کم وزن از زمان بستری شیرخوار در بخش مراقبت های ویژه نوزادان شروع و بهنگام ترخیص و پس از آن در منازل و مراکز آموزشی و درمانی تداوم یابد. علاوه بر این با توجه به نیازهای خاص این شیرخواران (بعثت عوارض کم وزنی)، بررسیهای دوره ای و متناوب رشد و تکامل در آنها بسیار ضروری می باشد و لازم است مدنظر مراقبین سلامتی قرار گیرد تا هر گونه انحراف از روند طبیعی رشد و تکامل، هر چه زودتر تشخیص و در صورت نیاز، به سایر مراکز درمانی و متخصصین مربوطه ارجاع داده شوند.

تقدیر و تشکر

از پرسنل محترم بیمارستان کودکان امیرکلا به ویژه پرسنل بخش نوزادان و درمانگاه تخصصی و از آقای دکتر احمدپور و خانم دکتر نادری که در مراحل اجرایی این تحقیق صمیمانه ما را یاری داده اند تقدیر و تشکر به عمل می آید.

References

۱. مرندي ع. کاهش مرگ و میر نوزادان و طرح سطح بندی خدمات، مجله علمی نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۸۲؛ ۲۲: ۶۲-۱۵۱.
2. Behraman RE, Kliegman J. Nelson text book of pediatrics, 16th ed, Philadelphia. Saunders Co 2004; pp: 47.
3. Melnyk BM, Feinstein NF, Fairbanks E. Effectiveness of informational behavioral interventions with parents of low birth weight (LBW) premature infants: An evidence-base to guide clinical practice. *Pediatric Nurs* 2002; 28(5): 511-16.
۴. زاهد پاشای، اسماعیلی م، حاجی احمدی م، عسکری دون ق، قدیمی ر، بالغی م، بیژنی ع. تأثیر برخی از عوامل خطر بر تولد نوزادان کم وزن (LBW)، مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی بابل ۱۳۸۳؛ ۶(۲): ۲۴-۱۸.
۵. زاهدپاشای، زمانی ش. فراوانی وسیر بیمارستانی نوزادان کم وزن بستری در بخش نوزادان بیمارستان امیرکلا ۱۳۷۷. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی بابل ۱۳۷۷؛ ۳(۱): ۴۲-۶.
6. Lippi D.M. Health and neurodevelopmental supervision for the low birth weight neonatal intensive care unit graduate. 2003, Available from: URL: <http://www.spindlepup.com>.
7. Strodtbeck F, Trotter C, Lott JN. Coping with transition: neonatal nurse: Practitioner education for the 21th century. *J Pediatr Nurse* 1998; 13 (5): 272 – 8.
8. Pichitpornchai W, Street A, Boontony T. Discharge planning & transitional care. *Int J Nurs Stud* 1999; 36: 355-62.
9. Davis L, Mohay H, Edwards H. Mother's involvement in caring for their premature infant (an historical overview). *J Adv Nurs* 2003; 42(6): 578-86.

10. Weiss S, Chen J. Factors influencing maternal mental health & family functioning during low birth weight infant's first year of life. *J Pediatr Nurse* 2002; 17(2): 114-25.
۱۱. چهرزاد م، فداکار ک. بررسی نیازهای مادران بستری در مورد مراقبتهای اولیه بهداشتی و نحوه تغذیه با شیرمادر. *مجله آموزشی و پژوهشی دانشکده پرستاری مامایی ساری* ۱۳۸۱؛ ۲(۳۰۳): ۹-۲۵.
۱۲. مظاهری م. تعیین تأثیر آموزش تغذیه نوزادان کم وزن به مادران بر اضافه وزن آنها در طول دوران نوزادی در بیمارستانهای وابسته به دانشگاه علوم پزشکی ایران در سال ۱۳۷۳. پایان نامه کارشناسی ارشد مامایی، تهران، دانشکده پرستاری مامایی ایران ۱۳۷۳.
13. Bhandari N, Bahl R, Mazumdar S, Martines J, Black RE, Bhan MK. Effect of community-based promotion of exclusive breastfeeding on diarrhoeal illness and growth. *Lancet* 2003; 361: 1418-23.
14. Lucas A, Fewtrell MS, Morley R, et al. Randomized trial of nutrient enriched formula versus standard formula for postdischarge preterm infants. *Pediatrics* 2001; 108(3): 703-11.
15. Westrup B, Boham B, Lagercrantz H, Stjernqvist K. Perschool outcome in children born very prematurely and cared for according to the newborn individualized developmental care and assessment program (NIDCAP). *Acta Pediatr* 2004; 93: 498-507.
16. McCormic MC, McCarton C, Tonascia J, Brook Gunn J. Early education intervention for very low birth weight infants: results from the infants health and development program. *Pediatr* 1993; 123(4): 527-33.
17. Walker SP, Chang SM, Powell CA, Grantham McGregor SM. Psychosocial intervention improves the development of term low birth weight infants. *J Nutr* 2004; 134(6): 1417- 23.
18. Garner JM, Walker SP, Powell CA, Grantham McGregor S. A randomized controlled trial of a home-visiting intervention on cognition and behavior in term low birth weight infants. *J Pediatr* 2003; 143(5): 634-9.
19. Rauh VA, Achenbach TM, Nurcombe B, Howell CT, Teti DM. Minimizing adverse effects of low birth weight: four- year results of an early intervention program. *Child Dev* 1988; 59(3): 544-53.
20. Pichitpornchai W, Street A, Boontony T. Discharge planning & transitional care. *Int J Nurs Stud* 1999; 36: 355-62.

* آدرس نویسنده مسئول: آمل، دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی بابل، تلفن: ۰۱۲۱-۲۲۲۱۹۱۹.

arzani832@yahoo.com